

María Elche
Santiago Yubero
Elisa Larrañaga

Una proposta de reflexió a l'aula sobre la igualtat de gènere

Recepció: abril 2016 / Acceptació: juny 2016

Resum

L'objectiu és que els adolescents reflexionin sobre els comportaments d'igualtat. Es va realitzar una intervenció des de la identificació de conductes discriminatòries, adreçada a 55 adolescents d'entre 14 i 16 anys. Es va emprar un material interactiu, Miradas. Les activitats van ser d'interès per als estudiants i van despertar la seva motivació cap a la reflexió de comportaments sexistes. Es conclou que treballar a partir de situacions que reflecteixen la realitat pot ser un suport per a la consolidació d'igualtat.

Paraules clau

Gènere, Sexisme, Actituds per a la igualtat, Educació, Intervenció

Una propuesta de reflexión en el aula sobre la igualdad de género

El objetivo es que los adolescentes reflexionen sobre los comportamientos de igualdad. Se realizó una intervención a partir de la identificación de conductas discriminatorias, dirigida a 55 adolescentes de entre 14 y 16 años. Se empleó un material interactivo, Miradas. Las actividades fueron de interés para los alumnos y despertaron su motivación hacia la reflexión de los comportamientos sexistas. Se concluye que el empleo de situaciones que reflejan la realidad puede servir de apoyo para la consolidación de la igualdad.

Palabras clave

Género, Sexismo, Actitudes para la igualdad, Educación, Intervención

A Proposal for Reflection on Gender Equality in the Classroom

The goal is for young people to reflect on behaviour in terms of equality. An intervention centred on the identification of discriminatory forms of conduct was conducted with 55 school students between the ages of 14 and 16. Interactive material with the title 'Miradas' ('Gazes') was used, and the activities proved to be of interest to the students and motivated them to reflect on sexist behaviours. It can be concluded that the use of situations which reflect everyday reality is effective as a form of support for the consolidation of equality.

Keywords

Gender, Sexism, Attitudes for equality, Education, Intervention

Com citar aquest article:

Elche, M.; Yubero, S.; Larrañaga, E. (2016). "Una proposta de reflexió a l'aula sobre la igualtat de gènere". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 63, p. 31-48

- Per al Govern d'Espanya és una prioritat impulsar la igualtat efectiva de tracte i d'oportunitats entre homes i dones. Prioritat que apareix reflectida en el Pla Estratègic d'Igualtat d'Oportunitats 2014-2016. En el seu objectiu 5 destaca la contribució de l'educació per sensibilitzar i educar en el respecte basat en la igualtat de tracte i d'oportunitats entre homes i dones. El Pacte Europeu per la Igualtat de Gènere (2011-2020) reconeix que encara persisteixen rols i estereotips sexuals que mantenen la desigualtat de gènere, fet que afecta el desenvolupament complet i equilibrat de la població.

El nostre objectiu és que els adolescents reflexionin sobre els comportaments d'igualtat a partir de l'anàlisi de diferents fets i situacions discriminatòries per promoure el seu qüestionament i sensibilització. Es va emprar una metodologia de reflexió, discussió i aprenentatge cooperatiu, procurant afavorir una participació activa a partir de l'aplicació d'un interactiu, *Miradas*¹, desenvolupat pel Centro de Estudios para la Promoción de la Lectura y Literatura Infantil de la Universidad de Castilla-La Mancha, CEPLI i l'Instituto de la Mujer de Castilla-La Mancha. Les accions proposades pretenen aprofundir en el coneixement dels estereotips i de rols de gènere, així com en els comportaments associats al sexisme, tractant de reflexionar sobre aquests factors que generen la desigualtat. Es pretén sensibilitzar els adolescents sobre la necessitat de crear formes més equitatives de relació entre homes i dones.

El sexisme està integrat per dos components complementaris: un d'hostil i un altre de benèvol

El sexisme és un conjunt de creences sobre els rols, característiques i comportaments considerats apropiats per a homes i dones, així com sobre les relacions que els membres d'ambdós grups han de mantenir entre si (Moya, 2004). Glick i Fiske (1996) van suggerir que el sexisme està integrat per dos components complementaris: un d'hostil i un altre de benèvol. La dominació masculina genera el sexisme hostil, que és una actitud negativa cap a les dones i la justificació de la superioritat masculina. El sexisme benèvol és una actitud positiva en la qual es posa a les dones en un pedestal, tot considerant-les criatures bones, pures i indispensables, però alhora reforça la seva subordinació, la seva debilitat, inferioritat i dependència de les atencions masculines.

Orte (2007) afirma que cal dur a terme accions de prevenció sobre la desigualtat home-dona. Per a això, l'educador social, com a educador en processos d'intervenció social (Losada, Muñoz i Espiñeira, 2015) ha de realitzar una aproximació des de l'educació per a l'eliminació del sexisme (Schwartz i Lindley, 2009), a través de la promoció de programes de foment de la igualtat, la convivència de gènere i la formació dels joves en valors no sexistes. La intervenció des de l'escola en els processos de canvi cap a la igualtat és un procés clau per aconseguir el qüestionament del sexisme (García-Pérez *et al.*, 2011; Rebollo, Vega i García-Pérez, 2011), ja que l'educació ha d'estar compromesa amb els processos de desenvolupament integral de la persona, el benestar social i la qualitat de vida per a garantir les llibertats, els drets i les responsabilitats de totes les persones (Yubero i Larrañaga, 2013). Com afirmaven Reinoso i Hernández (2011), l'escola com a agent de socialització

s'ha d'implicar a educar en igualtat, potenciant el desenvolupament de models no sexistes. Més concretament, les conclusions de diverses investigacions (Colás i Villaciervos, 2007; García-Pérez *et al.*, 2010; Luzón, Ramos, Recio y de la Peña, 2011) indiquen la necessitat de treballar la igualtat de gènere en els centres educatius d'educació secundària.

A Espanya les mesures per eliminar la discriminació de la dona es van iniciar el 1978 amb la promulgació de la Constitució que, en els seus articles 9.2, 14 i 15 reconeix expressament la igualtat de drets entre dones i homes. Des de llavors s'han produït importants avenços polítics i socials que són innegables, gràcies a les mesures legislatives i els recursos posats en marxa, com la Llei Orgànica 3/2007 de 22 de març, per a la Igualtat Efectiva de Dones i Homes, el principal objectiu de la qual és la prevenció de conductes discriminatòries. Aquesta i altres lleis i mesures promouen afavorir l'eradicació de tota forma de discriminació contra les dones i eliminar les barreres que impedeixen el seu ple desenvolupament en condicions d'igualtat amb els homes. No obstant això, encara hem de fer camí per aconseguir la igualtat real entre dones i homes. Han passat més de trenta anys des de la proclamació de la igualtat com a mandat constitucional a Espanya i encara, a la pràctica, es continuen produint situacions de discriminació per raó de sexe.

Els resultats de diverses investigacions demostren que no s'acaben de rebutjar les concepcions de gènere més tradicionals que porten a la discriminació. El Baròmetre del CIS, en una entrevista a 2.463 individus, informa de la següent distribució en les tasques de la llar: les dones predominen en el compliment de la bugada (75%), cuinar (66.8%), netejar (64.4%) i en les decisions culinàries (63.4%); mentre que els homes en les reparacions de la casa (62.1%); en relativa igualtat, només dues tasques: tenir cura dels malalts (46.2% de les dones, 36.6% dels homes) i fer la compra (45.7% de les dones i 35.3% dels homes). Centrant-nos en les relacions entre els adolescents, la Federació de Dones Progressistes (2010), a través de qüestionaris a 1.396 estudiants d'entre 12 i 18 anys, ha informat que un 80% de les noies consideren que han de complaure el seu xicot, un 40% dels nois opinen que tenen l'obligació de protegir la seva xicoteta i un 60% dels joves afirma que la gelosia és normal en una relació. En relació amb la ideologia igualitària de gènere, una investigació realitzada amb 3.193 estudiants de secundària de Castella-La Manxa indica que el 44% dels nois i el 36% de les noies presenten sexisme ambivalent. Pel que fa a sexisme tradicional, el sexisme hostil, el 15.6% dels nois i el 6.2% de les noies es mostren d'acord amb la seva ideologia (Ovejero, Yubero, Larrañaga i Navarro, 2013). Aquests resultats no són gaire diferents dels d'Andalusia, segons el projecte *Detecta*, segons el qual el 40% dels nois i més del 24% de les noies presenten sexisme ambivalent. Els valors de sexisme hostil sesituen en més del 26% en els nois i un 5.3% de les noies (Luzón *et al.*, 2011).

Els resultats de les investigacions palesen la importància de dur a terme estratègies i actuacions per educar en la igualtat. En la nostra societat, i en

L'única forma d'acabar amb la discriminació de gènere és trencar els estereotips, actituds pre-judicioses i rols discriminatoris que encara persisteixen en la nostra societat

els nostres joves, perviuen encara els estereotips i rols de gènere que defineixen generalment una posició de desavantatge per a les dones. L'única forma d'acabar amb la discriminació de gènere és trencar els estereotips, actituds pre-judicioses i rols discriminatoris que encara persisteixen en la nostra societat i que impedeixen la igualtat real entre homes i dones. Les noves generacions tenen al seu abast trencar el model tradicional, adoptant una posició crítica cap als valors que configuren les identitats no igualitàries a través d'una anàlisi i una reflexió crítica dels mateixos.

Acollint el suggeriment de Leaper i Friedman (2007), centrarem la intervenció en els adolescents. Aquests autors van afirmar que a partir dels 10 anys els nens i les nenes poden manifestar un coneixement de la discriminació de gènere que, en estar basada en pautes culturals i socials, pot reduir-se amb mesures preventives orientades a la sensibilització i l'educació, a través de la reflexió de les seves pròpies creences i de la influència cultural.

Utilitzant una metodologia activa i participativa, vam intentar augmentar la participació i la reflexió, sensibilitzant sobre la igualtat de gènere, afavorint en els joves l'aparició de canvis cognitius i emocionals que puguin derivar en canvis de comportament, i dotant-los d'experiències per reconèixer algunes manifestacions de desigualtat.

Els objectius de la nostra intervenció són:

- Afavorir el desenvolupament d'habilitats per reconèixer situacions de desigualtat.
- Reflexionar sobre el sexisme, els estereotips i els rols de gènere.
- Sensibilitzar l'alumnat en les experiències de desigualtat de gènere en general i, de manera particular, sobre la que es dona en les relacions entre adolescents.

Mètode

Participants

Hi han participat 55 nois i noies d'entre 14 i 16 anys, del segon cicle d'Educació Secundària. A tercer de l'ESO, 26 alumnes i a quart de l'ESO, 29 alumnes. Del total de participants, 22 eren nois (40%) i 33 noies (60%). Es va aplicar en l'horari de tutories dins del currículum d'activitats transversals.

Instruments

Es va recollir informació sobre les variables de sexe, edat i curs.

Sexisme

Per mesurar la igualtat de gènere es va emprar l'*Escala de Detecció de Sexisme en Adolescents* (DSA). La primera versió de l'escala va ser creada per al projecte *Andalucía Detecta* i va ser validada per Recio, Cuadrado i Ramos

(2007). En aquesta investigació s'ha utilitzat la versió revisada de l'escala creada per a l'últim estudi d'*Andalucía Detecta* (Luzón *et al.*, 2011), amb una escala de resposta tipus Likert amb 4 ancoratges (des de 0 = Molt en desacord fins a 3 = Molt d'acord).

Aquesta escala mesura sexisme ambivalent en les seves dues vessants: hostil i benèvola. El DSA, a més, operativitza el sexisme en tres aspectes i proporciona la informació desglossada per a cada un d'ells:

- Trets: característiques considerades apropiades per a homes i per a dones.
- Rols: tasques i pautes de comportament atribuïts tradicionalment als homes i a les dones.
- Legitimitat de l'autoritat de l'home: rol d'home en la relació de parella vinculat amb el domini, el control i la possessió.

Es va incloure també una mesura de percepció personal sobre l'abast de la igualtat de gènere amb tres opcions de resposta, alt, mitjà i baix. Aquest ítem va ser pres de l'estudi sobre la percepció de la violència de gènere en adolescents desenvolupat el 2015 per la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere.

Material d'intervenció

CD interactiu *Miradas* (Yubero, Larrañaga i Buil, 2009). És un material interactiu dissenyat per als alumnes d'Educació Secundària que pretén treballar els estereotips de gènere, les actituds amb prejudicis de gènere i els rols sexistes discriminatoris. Es dona suport en l'aprenentatge cooperatiu i en la discussió en grup, a través dels quals es pretén que els joves se sensibilitzin sobre la necessitat de crear formes més equitatives de relació entre homes i dones. A través d'aquesta metodologia podem fer valer el recurs del grup iguals (Valdemoros Sanz i Ponce, 2012) per fomentar la discussió que els pugui portar a un estil de vida més igualitari.

El CD es presenta amb la imatge d'un edifici i les activitats surten de les finestres de les cases. La presentació que en realitzen els autors és:

“La majoria de les vegades les relacions entre homes i dones tenen lloc dins de casa seva. Les coses que ocorren dins de la llar solen estar impregnades de protecció i afecte. Però no sempre és així. De vegades, en les relacions entre homes i dones no es produeix el respecte necessari perquè la relació es doni en un pla d'igualtat. És injusta una societat que permet la discriminació i la desigualtat entre les persones, perquè tots tenim els mateixos drets. Quan això passa, els fets no han de romandre ocults, perquè amb això es desprotegeix les persones més febles, que necessiten l'ajuda dels altres. Només si ens coneixem a nosaltres mateixos i reflexionem sobre el perquè ens comportem d'una manera o d'una altra, serem capaços de millorar com a persones, contribuir al fet que no hi hagi discriminació i que el món sigui més just.”

Amb aquest interactiu els autors pretenen apropar els joves a situacions en les quals pot produir-se conflicte entre els gèneres, poden quedar al descobert estereotips i donar-se comportaments discriminatoris cap a la dona. Es busca que reflexionin i identifiquin els comportaments que són adequats per aconseguir una societat més igualitària per a homes i dones.

A través de les situacions presentades de forma gràfica per diversos personatges, es convida els adolescents a analitzar situacions de la vida quotidiana. Es tracta d'identificar quines respostes mostren les creences que poden arribar a discriminar les dones i quines són més adequades per aconseguir la igualtat.

En el quadre 1 es presenten, com a exemple, algunes imatges de l'interactiu de cadascun dels blocs en què es presenten les activitats.

Quadre 1. Imatges de les activitats de l'interactiu *Miradas*

Qui som?

Rols

Personatges

Somnis

Dietes

Senyals

En cada activitat els nois i les noies han de triar una de les alternatives de resposta, que serà la clau per mostrar quines són les seves creences en relació amb els estereotips, els rols de gènere i el sexisme. Cadascuna de les activitats que es proposen està estructurada al voltant d'uns objectius específics, a partir d'uns materials contrastats en l'àmbit de les investigacions sobre sexisme, rols i estereotips de gènere.

- “Qui som?”: És una activitat que enfronta el participant amb diferents estereotips relacionats amb les persones. Es presenten una noia i un noi que estan parlant i es trien les característiques de l'interlocutor en funció d'unes bosses que col·loca al cap del seu personatge, amb la intenció que es posin en funcionament els estereotips que marquen les relacions personals.
- “Rols”: és una activitat en la qual es mostren diverses escenes de la vida quotidiana, protagonitzades per personatges d'ambdós sexes. En cadascuna d'elles es planteja una tasca a resoldre i els participants hauran de triar el personatge que consideren que millor realitzarà la tasca plantejada. L'objectiu d'aquesta activitat és el reconeixement dels estereotips de gènere basats en una representació sexista de les activitats quotidianes.
- “Personatges”: és una activitat que planteja un diàleg entre diferents joves en situacions quotidianes de la vida.
- “Somnis”: és una activitat en la qual els participants han de triar les expectatives i els plans de futur d'una sèrie de personatges femenins. Amb aquest joc els participants han de veure com el gènere prescriu en les persones unes determinades actituds, conductes i, fins i tot, eleccions vocacionals, que condicionen la percepció i la interpretació que fem de la realitat social.
- “Dietes”: és una activitat que proposa als participants crear la seva pròpia dieta, seleccionant diferents elements que contenen preguntes relacionades amb els rols sexuals. Les qüestions plantejades s'han adaptat de la *Scale Role for Children* (SRCS) de Björqvist i Österman (1992), adaptada de Larsen i Long (1988).
- “Senyals”: és una activitat en la qual han de respondre a unes preguntes en funció del seu grau d'acord o desacord. Les preguntes que es fan al participant estan relacionades amb les actituds sexistes.

Aquesta última activitat no s'aplica perquè està basada en l'*Inventario de Sexismo Ambivalente para Adolescentes* (Lemus, *et al.*, 2008), que és un dels qüestionaris que s'han utilitzat en el procés d'avaluació.

Procediment

A principi d'abril es va contactar amb el centre per sol·licitar-ne la col·laboració i programar les dates d'aplicació del material.

Es van programar dues sessions de 55 minuts de durada cadascuna per realitzar les activitats del CD. Es van realitzar durant dues setmanes en l'horari de tutoria de cadascun dels cursos, en la primera i segona setmana de maig.

Les activitats es van programar procurant afavorir una participació activa de tots els nois i noies presents a l'aula. Els alumnes disposaven d'un full de resposta on anaven anotant l'alternativa que seleccionaven per a cada activitat. Després d'això, van conversar amb els companys del seu grup de treball per comentar les alternatives i analitzar si reflectien o no sexisme; tot seguit numeraven individualment en ordre ascendent, en una segona casella, les alternatives en funció del nivell d'igualtat que reflecteixen. Posteriorment, es comentaven les opcions amb tot el grup.

En l'última sessió, es va reservar un espai per establir conjuntament reflexions i conclusions sobre la tasca realitzada.

L'última setmana de maig es va aplicar el qüestionari.

Resultats

Els percentatges obtinguts en les respostes de cadascuna de les activitats de l'interactiu, analitzades segons sexe, apareixen a la taula 1. S'inclou també, a l'última columna, el número de subjectes que han assenyalat cada alternativa com la que reflecteix la major igualtat entre les propostes. En les diferents propostes de cada activitat, està assenyalada en negreta la resposta que es correspon amb la que reflecteix un major nivell d'igualtat. En l'activitat de rols s'ha deixat l'opció oberta.

Taula1. Percentatges de respostes activitats Miradas segons sexe

	Nois %	Noies %	Igualtat n
QUI SOM?			
Mestressa de casa: Haurien de pagar la feina que fem les dones a casa			
1. No, perquè és la seva obligació	9.1	0	8
2. Potser, però és complicat	0	0	1
3. La feina de casa s'ha de compartir	90.9	100	44
Gay: La societat ha de ser més sensible amb els homosexuals			
1. L'homosexualitat és una malaltia que s'ha de curar	18.2	0	6
2. Tots tenim els mateixos drets	50	0	42
3. Ser homosexual no hauria de ser un privilegi	31.8	100	3
Estudiant: Les dones no necessiten estudiar per viure			
1. Han d'estar preparades per organitzar una casa	4.5	0	4
2. No els cal si són guapes	4.5	0	4
3. Estudiar és important per a la feina	90.9	100	43
ROLS			
Qui atén el bebè?			
1. Àvia	23.8	0	3
2. Pare	0	6.1	10
3. Àvia	4.8	0	6
4. Mare	71.4	93.9	31
Cal anar a la cuina, falta el pa			
1. Mare	4.8	12.1	6
2. Pare	9.5	6.1	13
3. Fill	76.2	48.5	23
4. Filla	9.5	33.3	8
Necessitem algú expert que atengui a aquest malalt			
1. Metge 1	63.6	66.7	27
2. Metgessa 2	22.7	21.2	13
3. Metge 3	13.6	12.1	11
Qui em pot explicar aquest tema?			
1. Nena 1	38.9	67.7	22
2. Nen 1	11.1	0	4
3. Nena 2	33.3	19.4	14
4. Nen 2	16.7	12.9	3
PERSONATGES			
Maca!!			
1. Les dones hem d'agradar	31.8	6.1	6
2. Això no és el més important	59.1	93.9	48
3. És una obligació de les dones cuidar-se per estar atractives	9.1	0	1

Taula1. Percentatges de respostes activitats Miradas segons sexe

	Nois %	Noies %	Igualtat n
Per a què estudies!!			
1. Ho faré fins que trobi parella	0	0	1
2. Vull ser independent en el futur	95.5	100	48
3. Ho deixaré aviat i buscaré una feina	4.5	0	4
No m'agrada que surtis amb les teves amigues			
1. M'agrada que estiguis gelós	9.1	0	1
2. Això ho hauré de decidir jo	86.4	100	52
3. Si us plau, només aquesta vegada	4.5	0	8
Encara no has rentat la roba?			
1. Ara mateix ho faig, ho sento molt	0	3	1
2. No he tingut temps, acabo d'arribar de la feina	10.5	3	9
3. Avui et toca a tu	89.5	93.9	42
SOMNIS			
NOIA 1. Casc			
1. Aconseguir un marit amb diners	4.5	0	1
2. Guanyar el seu propi sou	77.3	75.8	43
3. Casar-se i tenir una casa bonica	18.2	24.2	7
NOIA 2. Llibres			
1. Poder dedicar més temps a llegir	66.7	75.8	35
2. Les històries de la premsa del cor	4.8	9.1	5
3. Trobar un príncep blau que la vulgui	28.6	15.2	10
NOIA 3. Bebè			
1. Tenir fills per realitzar-se com a dona	28.6	27.3	12
2. Ser la responsable de tenir cura dels fills	38.1	27.3	14
3. Ser pediatra	33.3	45.5	24
DIETES			
El lloc de la dona és la casa, l'home ha de treballar fora			
1. No hi estic d'acord	90	100	50
2. D'acord	10	0	1
3. Molt d'acord	0	0	1
El pare ha de portar els diners a casa i la dona ha de cuidar més els fills			
1. No hi estic d'acord	80	90.9	45
2. D'acord	20	9.1	5
3. Molt d'acord	0	0	0
Els homes són millors caps o líders			
1. No hi estic d'acord	50	100	46
2. D'acord	35	0	3
3. Molt d'acord	15	0	3

Les noies presenten en major percentatge l'elecció de la resposta que reflecteix igualtat

Com es pot observar en les respostes ofertes pels alumnes, les noies presenten en major percentatge l'elecció de la resposta que reflecteix igualtat. En la secció de “rols”, en les dues primeres activitats queda reflectit el paper domèstic de la dona, sent fins i tot superior el percentatge de les noies. Això podria estar reflectint la situació quotidiana en les seves famílies. En l'elecció d'expert mèdic i d'alumne per explicar un tema, nois i noies reflecteixen els estereotips socials i les actituds discriminatòries. És important destacar també, a la secció de “personatges”, la inclinació dels nois cap a la importància de la bellesa en les dones. Un 32% selecciona com a alternativa de resposta que les dones han d'agradar. També a la secció de “somnis” els nois mostren el seu acord amb la figura de la dona com a mare i dependent del marit. Aquest mateix fet es veu reflectit en la segona activitat de la secció de “dietes”, en la qual un 20% dels nois mostren el seu acord que “el pare ha de portar els diners a casa i la dona ha de cuidar més els fills”. Finalment, la meitat dels nois mostra el seu acord amb la major capacitat de lideratge dels homes.

Com es pot observar a la taula 2, els nois es mostren més d'acord amb les creences hostils del sexisme que les noies, i no hi ha diferència respecte al sexisme benèvol. La major igualtat es produeix en els rols de gènere. Pel que fa als trets, es continua admetent, encara que en menor mesura, sexisme. Només apareixen diferències significatives entre els nois i les noies en l'autoritat de l'home, sent menor l'acceptació que presenten les noies.

Taula 2. Sexisme, trets, rols i autoritat de l'home segons sexe

	Nois		Noies		t	p	d
	M	Sx	M	Sx			
Trets	1.09	0.47	1.09	0.38	-0.03	.978	.00
Rols	0.81	0.43	0.63	0.43	1.38	.174	.04
Autoritat	0.93	0.53	0.55	0.46	2.60	.012	.13
SH	0.78	0.45	0.46	0.42	7.31	.010	.15
SB	1.23	0.45	1.39	0.44	1.71	.197	.03

Nota: SH= Sexisme Hostil; SB= Sexisme Benèvol

Pel que fa a la identificació de l'opció igualitària en les activitats de *Miradas* vinculades amb els rols, la majoria dels alumnes identifiquen la resposta d'igualtat. En les activitats que reflecteixen l'autoritat de l'home, són capaços d'identificar la resposta més igualitària i, tanmateix, com ja s'ha comentat, la resposta dels nois es dirigeix cap a la discriminació de gènere. Mereix un comentari especial la secció de “rols”. És en aquesta on hi ha més dispersió en la valoració de la igualtat que reflecteixen les alternatives de resposta. En molts casos, els alumnes van comentar que no era clara i que depenia de factors externs a la pròpia activitat, com ara on estava situada la cuina o qui estava més a prop del nadó.

Ressalta el fet que les respostes que indiquen en *Miradas* no coincideixen amb la valoració que fan de la seva pròpia percepció sobre l'abast de la igualtat de gènere. Només un 4.5% dels nois se situa en el nivell baix (taula 3). La valoració d'alt abast de la igualtat de gènere és superior en els nois que en les noies, encara que no apareix diferència significativa entre ells.

Taula 3. Percepció igualtat en percentatges segons sexe

	Nois	Noies	χ^2	p
Baix	4.5	0		
Mitjà	59.1	87.9	5.52	.063
Alt	31.8	12.1		

La valoració de les sessions va ser molt positiva. Els alumnes van indicar que els havia agradat treballar el sexisme amb aquest material i la proposta de materials interactius, ja que els convida i els permet desenvolupar experiències de discussió. En les dues sessions de desenvolupament les noies van mostrar més interès en les activitats, actuant en alguns casos de dinamitzadores de l'activitat cap als nois. Els alumnes de 4t han tingut una major implicació en els comentaris grupals de l'interactiu, es van mostrar molt participatius, atents i van expressar les seves opinions. En l'exposició de les reflexions es van produir discussions entre els nois i les noies per les diferents opinions. Aquest aspecte va servir per enriquir molt la sessió i la reflexió cap a la identificació dels comportaments sexistes.

A tots els alumnes en la secció de "rols" els va resultar especialment complicat ordenar els ítems de resposta en funció de la igualtat. No obstant això, avaluen aquesta secció com la més interessant, possiblement perquè els va portar a una major interacció i discussió entre ells.

Discussió

Aquest treball planteja com a objectiu que els adolescents reflexionin sobre els comportaments sexistes a partir de diferents fets i situacions discriminatòries, per tal de contribuir a la construcció de la igualtat de gènere. Es tracta que observin i analitzin situacions que es produeixen en la seva realitat social (a través de les activitats de *Miradas*) per a qüestionar i identificar les situacions de desigualtat. Es pretén que, a partir de la discussió en grups d'iguals, els adolescents se sensibilitzin sobre la necessitat de crear formes més equitatives de relació entre homes i dones.

La major percepció d'igualtat entre homes i dones apareix en la distribució dels rols laborals, reflectint la situació actual d'acceptació de la incorporació de la dona al món laboral (López-Zafra i García-Retamero, 2012; López-

Sáez, Morales i Lisbona, 2008). Les perspectives de futur de les noies estan relacionades amb el seu desenvolupament professional i laboral, en la mateixa línia del que diu Díaz Aguado i Martínez-Arias (2001).

Segueix apareixent en els adolescents una discriminació en els rols domèstics

No obstant això, segueix apareixent en els adolescents una discriminació en els rols domèstics, atribuint-ne la responsabilitat a la dona. Els nois segueixen mostrant creences a favor del domini de l'home, acceptant l'autoritat de l'home, situació que es reflecteix tant en les puntuacions del DSA com en les respostes de les activitats de l'interactiu. Aquest resultat està en consonància amb el que diu Luzón *et al.* (2011), en l'*Informe Detecta* desenvolupat amb adolescents d'Andalusia.

És important assenyalar l'acceptació de les creences benèvols del sexisme. Com afirmen Moya i Lemus (2007), possiblement, es produeix en estar encobert sota premisses de bones intencions. El sexisme hostil és superior en els nois que en les noies, d'acord amb les investigacions prèvies (Glick i Fiske, 1996; Lemus *et al.*, 2008; Ovejero *et al.*, 2013). Pel que fa a la percepció personal sobre l'abast de la igualtat de gènere, igual que en l'estudi d'adolescents espanyols de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere (2015), els nois mostren una menor percepció de desigualtat que les dones.

Els resultats confirmen l'elevada valoració que l'alumnat realitza de les activitats. La tasca ha resultat motivadora per als alumnes i, com a tal, ha facilitat el pensament crític (Valenzuela, Nieto i Muñoz, 2014). Montané (2015) també destaca la importància de la interpretació de la realitat i del coneixement crític a través de la reflexió per provocar una perspectiva transformadora. Els alumnes han valorat principalment la generació de la participació, la reflexió i el debat, igual que l'enriquiment que per a ells ha suposat la seva realització. El professorat, present durant la realització de les activitats, també va mostrar la seva satisfacció amb el desenvolupament de les sessions i la riquesa de les intervencions.

Les noves generacions tenen al seu abast trencar el model tradicional de gènere, adoptant una posició crítica cap als valors que configuren les identitats no igualitàries d'homes i dones. No és un procés senzill, ja que requereix anar en contra dels valors predominants en la societat durant segles. Exigeix qüestionar, en molts casos, els models i expectatives als quals els nens estan exposats amb les seves pròpies mares i pares, i de les generacions anteriors. Cal modificar el model masculí cap a una masculinitat igualitària, que no comporti la dominació i el poder com una forma de mantenir privilegis. De la mateixa manera, el model femení s'ha de transformar cap a una feminitat igualitària que no inclogui la submissió i l'obediència com a patrons de relació. Per descomptat, la clau està en trencar el binomi de ser home en oposició a ser dona, o ser dona en oposició a ser home.

És rellevant destacar el fet que els alumnes han reflexionat sobre si mateixos i els seus contextos propers. L'opinió dels iguals ha resultat una font molt enriquidora de discussió. Podem afirmar, d'acord amb Díaz-Barriga (2006), que la simulació de situacions socials quotidianes a través de l'ocupació de les noves tecnologies promou la reflexió sobre els valors socials. L'interactiu ha servit per motivar la discussió sobre comportaments discriminatoris i les activitats han portat cap a una reflexió sobre diferents activitats quotidianes d'interacció que poden reforçar les pautes de desenvolupament igualitàries pel que fa al gènere. Els resultats indiquen la importància de l'educació social en el desenvolupament de processos per a la igualtat, ja que aquests processos, en general, no formen part dels continguts curriculars.

Resulta molt interessant, fins i tot necessari, disposar de materials per poder realitzar intervencions a l'escola en educació d'actituds per a la igualtat, tot i que no es pot garantir que una intervenció puntual produeixi tots els efectes desitjats, ni que suposi un canvi radical en les conductes quotidianes. Estem d'acord amb Hernando (2007) que cal que aquestes experiències puguin realitzar-se amb continuïtat en el temps i estiguin immerses en la dinàmica i el currículum dels centres escolars.

En relació amb les limitacions d'aquest estudi, cal destacar que s'ha realitzat amb un grup reduït d'alumnes amb un mostreig incidental, per la qual cosa cal ser previnguts amb la generalització dels resultats. En aquesta mateixa direcció, seria interessant disposar de mesures futures per poder conèixer si hi ha estabilitat en el temps. Cal seguir investigant i aplicar els materials a una mostra més àmplia per poder garantir-ne la utilitat.

Conclusió

Els resultats reflecteixen que cal seguir treballant en la línia de promoure valors d'igualtat per consolidar el canvi cap a una societat cada vegada més justa. L'educació ha de dirigir-se als elements socials i als valors individuals que configuren la personalitat dels futurs homes i dones en els quals ja no hi hauria de ser present la desigualtat, fixant noves pautes de conducta igualitàries, tant en les relacions que s'estableixin entre els uns i els altres, com a l'hora de resoldre els conflictes que puguin sorgir.

Podem concloure que és possible intervenir en les creences de l'alumnat adolescent sobre el sexisme i els estereotips de gènere, que són a la base de la desigualtat de gènere. Es pot dur a terme mitjançant intervencions de tipus preventiu i grupal, orientades a la reflexió i l'autocrítica, fent pedagogia de la igualtat per tal de contribuir a la construcció d'una societat més justa i equilibrada.

L'educació ha de dirigir-se als elements socials i als valors individuals que configuren la personalitat dels futurs homes i dones

Cal el suport de professionals externs al context educatiu escolar que col·laborin amb activitats motivadores i creatives, dirigides a qüestionar els processos socials de caràcter sexista. En aquest sentit, els educadors socials tenen molt a dir i fer, per la qual cosa és transcendental aprofundir en la formació d'aquests professionals en programes i projectes d'igualtat.

María Elche
Contractada Predoctoral
Graduada en Educació Social
Màster en Psicologia Aplicada
Universitat de Castella-La Manxa
maria.elche@uclm.es

Santiago Yubero
Doctor en Psicologia per la UNED
Pedagog per la Universitat Complutense
CEU de Psicologia Social
Degà de la Facultat d'Humanitats i Ciències de l'Educació
Universitat de Castella-La Manxa
santiago.yubero@uclm.es

Elisa Larrañaga
Doctora en Psicopedagogia per la UCLM
Professora titular de Psicologia evolutiva i de l'educació
Degana de la Facultat de Treball Social
Universitat de Castella-La Manxa
elisa.larranaga@uclm.es

Bibliografia

- Björqvist, K.; Österman, K.** (1992). *Sex Role Scale for Children*. Finland: Abo Akademic University.
- Colás, P.; Villaciervos, P.** (2007). “La interiorización de los estereotipos de género en los jóvenes adolescentes”. En: *Revista de Investigación Educativa*, 25(1), 35-58.
- Delegación del Gobierno para la Violencia de Género** (2015). *Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.
- Díaz-Aguado, M. J.; Martínez-Arias, R.** (2001). *La construcción de la igualdad y la prevención de la violencia contra la mujer desde la educación secundaria*. Madrid: Instituto de la Mujer.

Díaz-Barriga, A. (2006). “La educación en valores: Avatares del currículum formal, oculto y los temas transversales”. En: *Revista Electrónica de Investigación Educativa*, 8(1). Recuperat de <http://redie.uabc.mx/vol8no1/contenido-diazbarriga2.html>

Federación de Mujeres Progresistas (2010). *¿Igualmente? Alumnado y género, actitudes y comportamientos*. Madrid: Ministerio de Trabajo e Inmigración. Recuperat de

http://perso.unifr.ch/derechopenal/assets/files/temas/t_20111206_01.pdf

García-Pérez, R.; Rebollo, M. A.; Vega, L.; Barragán, R.; Buzón, O.; Piedra, J. (2011). “El patriarcado no es transparente: competencias del profesorado para reconocer la igualdad”. En: *Cultura y Educación*, 23(3), 385-397. doi: 10.1174/113564011797330298

García-Pérez, R.; Rebollo, M. A.; Buzón, O.; González-Piñal, R.; Barragán, R.; Ruiz, E. (2010). “Actitudes del alumnado hacia la igualdad de género”. En: *Revista de Investigación Educativa*, 28(1), 217-232.

Glick, P.; Fiske, S. T. (1996). “The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism”. En: *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.491>

Hernando, A. (2007). “La prevención de la violencia de género en adolescentes. Una experiencia en el centro educativo”. En: *Apuntes de Psicología*, 25, 325-340.

Larsen, K. S.; Long, E. (1988). “Attitudes toward sex-roles: Traditional or egalitarian”. En: *Sex Roles*, 19, 1-12.

Leaper, C.; Friedman, C. K. (2007). “The socialization of gender”. En: J. E. Grusec; P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 561-587). New York: Guilford Publications.

Lemus, S.; Castillo, M.; Moya, M.; Padilla, J. L.; Ryan, E. (2008). “Elaboración y validación del Inventario de Sexismo Ambivalente para adolescentes”. En: *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 8(2), 537-562.

López-Sáez, M.; Morales, J. F.; Lisbona, A. (2008). “Evolution of gender stereotypes in Spain: traits and roles”. En: *The Spanish Journal of Psychology*, 11, 609-617.

López-Zafra, E.; García-Retamero, R. (2012). “Do gender stereotypes change? The dynamic of gender stereotypes in Spain”. En: *Journal of Gender Studies*, 21(2), 169-183. doi: 10.1080/09589236.2012.661580

Losada, L.; Muñoz, J. M.; Espiñeira, E. M. (2015). “Perfil, funciones y competencias del educador social a debate: análisis de la trayectoria de la formación de profesionales de la educación social”. En: *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 60, 59-76.

Luzón, J. M.; Ramos, E.; Recio, P.; de la Peña, E. M. (2011). *Proyecto Detecta Andalucía*. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer.

Montané, A. (2015). “Transversalidad de género: educación, formación y empleabilidad”. En: *Espaço do Currículo*, 8(2), 176-194. doi: 10.15687/rec.2015.v8n2.176194

- Moya, M.** (2004). “Actitudes sexistas y nuevas formas de sexismo”. En: E. Barberá; I. Martínez (Coords.), *Psicología y Género* (pp. 271–294). Madrid: Pearson.
- Moya, M.; Lemus, S.** (2007). “Puño de hierro en guante de terciopelo. Diferencias de poder, sexismo y violencia de género”. En: S. Yubero; E. Larrañaga; A. Blanco (Coords.), *Convivir con la violencia* (pp. 99-116). Cuenca: Servicio Publicaciones UCLM.
- Orte, C.** (2007). “Educación familiar y prevención de la violencia de género”. En: *Educació Social. Revista d’Intervenció Socioeducativa*, 36, 73-90.
- Ovejero, A.; Yubero, S.; Larrañaga, E.; Navarro, N.** (2013). “Sexismo y comportamiento de acoso escolar en adolescentes”. En: *Psicología Conductual*, 21, 157-171.
- Rebollo, M. A.; Vega, L.; García-Pérez, R.** (2011). “El profesorado en la aplicación de planes de igualdad: conflictos y discursos en el cambio educativo”. En: *Revista de Investigación Educativa*, 29(2), 311-323.
- Recio, P.; Cuadrado, I.; Ramos, E.** (2007). “Propiedades psicométricas de la Escala de Detección de Sexismo en Adolescentes (DSA)”. En: *Psicothema*, 19, 522-528.
- Reinoso, I.; Hernández, J. C.** (2011). “La perspectiva de género en la educación”. En: *Cuadernos de Educación y Desarrollo*, 28(3). Recuperado de <http://www.eumed.net/rev/ced/28/rchm.htm>
- Schwartz, J. P.; Lindley, L. D.** (2009). “Impacting sexism through social justice prevention: Implications at the person and environmental levels”. En: *Journal of Primary Prevention*, 30, 27-41. doi: 10.1007/s10935-008-0162-8
- Valdemoros, M. A.; Sanz, E.; Ponce, A.** (2012). “Educación informal y ocio juvenil”. En: *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 20, 203-221.
- Valenzuela, J.; Nieto, A. M.; Muñoz, C.** (2014). “Motivación y disposiciones: enfoques alternativos para explicar el desempeño de habilidades de pensamiento crítico”. En: *Revista Electrónica de Investigación Educativa*, 16(3), 16-32.
- Yubero, S.; Larrañaga, E.** (2013). “Educar actitudes para la convivencia de género. Propuesta psicoeducativa desde la competencia lectora: Proyecto ¿Somos princesas?”. En: J. J. Gázquez; M. C. Pérez; M. M. Molero (Comps.), *La convivencia escolar: un acercamiento multidisciplinar* (pp. 287-292). Almería: ASUNIVEP.
- Yubero, S.; Larrañaga, E.; Buil, F.** (2009). *Miradas (interactivo)*. CEPLI/ Instituto de la Mujer.

1 L’interactiu *Miradas* es distribueix gratuïtament, es pot demanar a: cepli@uclm.es.
